

Lezing ‘Bommen op België’ Pieter Serrien

Merelbeke maandagvoormiddag 13 april 2009

In opdracht van de Gemeente Merelbeke,
ter gelegenheid van 65 jaar bombardement op Merelbeke

Tweede Wereldoorlog in data

10 mei 1940: Duitse inval in België.

28 mei 1940: Capitulatie België. Einde Achttiendaagse Veldtocht.

5 april 1943: Bombardement op Mortsel

10 april 1944: Bombardement op Merelbeke

6 juni 1944: D-Day: landing in Normandië

September 1944: bevrijding België

8 mei 1945: Capitulatie Duitsland

6 en 9 augustus 1945: Atoombommen op Hiroshima en Nagasaki

Een nieuw dagelijks leven

De Tweede Wereldoorlog was meer dan elk ander conflict een luchtoorlog. Voor het eerst werd het luchtruim echt gebruikt als een nieuw front. Sinds de Eerste Wereldoorlog was het geloof ontstaan dat door de massale vernietiging van steden de economie en de moreel van de vijand in elkaar zou storten. Hoewel het bewezen is dat de invloed van de bombardementen niet zo groot was dan men oorspronkelijk dacht, werden er elke dag wel ergens in Europa luchtaanvallen opgezet. Het bracht de Blitzkrieg naar Engeland, waar de grote steden door het geweld van de Luftwaffe werden vernietigd. Het eindigde met de dramatische bombardementen op Duitsland en Japan. We kunnen heel de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog volgen aan de hand van de bombardementen, hetgeen waaronder elke Europeaan heeft onder geleden van Stalingrad en Berlijn tot Londen en Rome.

Toen de oorlog begon in België, op 10 mei 1940, werd onder andere Leuven zwaar gebombardeerd door de Duitsers. In Leuven alleen al verloren 101 mensen het leven. De voortgang van de Duitse troepen was te volgen via de bombardementen. Eerst in dichtbij Namen en Charleroi, dan tot Sint-Niklaas en tenslotte in Oostende. Elke gemeente in de nabijheid van treinstations of vliegpleinen kregen het zwaar te verduren.

Toen op 28 mei het Belgische leger de wapens neerlegde, begon een nieuwe periode in ons land. De oorlog was merkwaardig genoeg even veraf. De vluchtelingen keerden langzaam terug, net als de jonge mannen die naar Frankrijk waren gevlucht om zo in Engeland te geraken. Er ontstond een nieuw dagelijks leven: het oorlogsleven.

Dat oorlogsleven bestond ondermeer uit volgende aspecten:

- Duitse bezetting: de Duitsers installeerden na de achttiendaagse veldtocht een bezettingsmacht. Het leven van de Belgen werd bepaald door de Duitse verordeningen, die vaak bekend gemaakt werden aan de hand van muurkranten. Zo werd er een avondklok ingesteld, er kwam verplichtte lichtverduistering en de radio's moesten worden ingeleverd. Het land was bezet en bleef zo tot de bevrijding tijdens de septemberdagen van 1944.
- De rantsoeneringen: het leven tijdens de oorlog was vooral een overleven. Elk gezin kreeg een bepaald aantal zegeltjes die ze in de winkel konden inwisselen tegen voedsel en andere basisvoorzieningen. Deze rantsoeneringen veroorzaakte een grote schaarste. Voedsel als vlees en wit brood was erg zeldzaam. Iets extra kon op de zwarte markt verkregen worden. In oktober 1940 werd Winterhulp opgericht. Deze organisatie had als doel om de burgers te helpen met het overleven van de oorlog. Hun inzamelingen zijn een vast beeld van de oorlog. Samen met het Rode en Vlaamse Kruis waren zij de belangrijkste hulpverleners tijdens rampen. Niet enkel voedsel werd gerantsoeneerd, ook schoenen, kleding, zeep en kolen. Eigen vervoer was een luxe. Voor verplaatsingen waren de mensen aangewezen op de fiets of het openbare vervoer. Koets en paard dook steeds meer op in het straatbeeld.
- Een kind zijn in de oorlog: de scholen bleven open tijdens de oorlog, op uitzondering van tijden met veel geweld zoals tijdens de V-bommen op Antwerpen. De ouders wilden de kinderen op veilige afstand houden van het oorlogsgeweld. Maar toch zagen velen de gruwel van de oorlog. Ondanks die gruwel was het nog steeds hun kindertijd en hadden ze een andere beleving. Zo praatten de jongens onder elkaar over de strijd tussen de Britse Spitfires en Duitse Messerschmitt-vliegtuigen.
- Verplichte tewerkstelling: de Duitse bezetter had elke Belg nodig voor haar oorlogsindustrie. In totaal werkte er in september 1944 6 miljoen buitenlanders in de Duitse fabrieken. Daarbij waren 200.000 Belgen, 170.000 mannen en 30.000 vrouwen. In de hele oorlogsperiode werkte ongeveer 250.000 Belgen in Duitsland. Ongeveer 50.000 van hen waren krijgsgevangenen. In totaal werden de 30 miljoen Duitse arbeiders versterkt door 10 miljoen buitenlanders. Vanaf oktober 1942 begon de verplichte tewerkstelling. Daarvoor was het werken in Duitsland voornamelijk vrijwillig. Mensen die niet konden bewijzen dat ze werk hadden, werden naar Duitse fabrieken gevoerd. In Duitsland bouwden zij een heel nieuw leven op. 3200 Belgen overleefden hun verblijf in de Duitse fabrieken niet. De meesten werden het slachtoffer van de geallieerde bombardementen.
- Volkstuinjes: in maart 1941 werd het besluit goedgekeurd dat elk grasperk groter dan 30 are verbouwd moest worden. Alle mogelijke tuinjes, bermen, parken moesten werden beplant.
- Zware vorst in de winter van 1941-1942: van kerstmis 1941 tot en met 13 maart 1942 vroom het zonder onderbreking. De temperatuur daalde tot -18°C . Het kolenrantsoen bestond uit 3 kilogram per dag, per gezin. Ook warme kleding was moeilijk te verkrijgen. De rivieren vrozen toe, wat het vervoer bemoeilijkte. Vele gezinnen zaten maanden zonder bevoorrading. De scholen stuurden kinderen naar huis omdat ze de lokalen niet konden verwarmen. Alles wat brandbaar was werd ingezet, van afval tot de plaatselijke bossen. Gas gebruiken was moeilijk, want ook dat was sterk gerantsoeneerd en van erg slechte kwaliteit. Meestal was de enige optie om met alle kleren aan dicht bij elkaar in bed te kruipen en te slapen, koken en leven in één kamer.
- Haringvangst: in de herfst van 1942 werd een uitzonderlijk grote haringvangst gedaan. Meer als 40.000 ton haring vulde die winter het dieet van de Belgen aan.
- Bevrijding: in september 1944 werd België bevrijd door de geallieerde troepen. Er ontstond een nieuw leven met meer vrijheid. Toch was er nog geweld met de V-bommen en het Ardennenoffensief die winter.

Geallieerde bombardementen

Tenslotte was het oorlogsleven ook een leven met de bommen. Na de Achttiendaagse Veldtocht waren er voor een periode van 3 jaar weinig bombardementen. Daaraan kwam op 5 april 1943 een bruusk einde. Op die maandag, op een zonnige lentedmiddag viel een grote formatie van Amerikaanse vliegtuigen de wijk Oude God in Mortsel, ten zuiden van Antwerpen aan. Ze wilden de vliegtuigfabriek ERLA raken, maar de bommen misten doel. Het eerste geval van collaterale schade. Het idee dat de omliggende omgeving van het doelwit door friendly fire getroffen kon worden.

Mortsel was het eerste zware geallieerde bombardement en meteen ook de trieste recordhouder van het aantal slachtoffers: 936 mensen kwamen om. Vier scholen werden met de grond gelijk gemaakt. Men telde 209 kinderen tussen de doden. In september dat jaar volgden nog drie zware bombardementen: 4 september in Kortrijk met 56 doden, de dag erna te Ledeborg hier in Gent met 111 dodelijke slachtoffers en tenslotte op 7 september in Brussel waar 327 slachtoffers geteld werden. Merkwaardig genoeg was het toen weer even rustig in het Belgische luchtruim. Het lijkt of men in de winter niet bombardeerde. Tot de lente van 1944.

Vanaf maart 1944 begon een reeks van hevige bombardementen. Dit paste in het kader van de voorbereidingen op de landing in Normandië. Door spoorwegen te bombarderen in Noord-Frankrijk en België hoopten ze de Duitse transportmogelijkheden te vernietigen. Op 26 maart werd Kortrijk opnieuw het slachtoffer van een bombardement. Er vielen maar liefst 252 doden. Op 10 april werd Merelbeke gebombardeerd: 428 doden. Tot de bevrijding in september 1944 kwamen de Belgische steden regelmatig onder vuur. De grootste slachtoffers waren Mechelen, Brussel, Gent, Luik, Charleroi en Leuven. De periode van 10 tot 12 mei waren het hevigst. Toen werden er tientallen luchtaanvallen uitgevoerd op België. In die drie dagen stierven meer als 1500 mensen. Het bekendste bombardement in die periode was ongetwijfeld dat van Lokeren, waar op 11 mei 85 mensen, vooral vrouwen en kinderen, gruwelijk worden gedood. De dag ervoor was ook Merelbeke getroffen door een bombardement, waarbij 48 mensen omkwamen.

Tot net voor bevrijding waren er hevige bombardementen. Na die bevrijding in september 1944 volgde een nieuw soort van luchtaanvallen: de V-bommen. Vooral in Antwerpen was het aantal slachtoffers hiervan erg hoog.

Merelbeke, 10 april 1944

In deze context past het gruwelijke bombardement van paasmaandag, 10 april 1944, op Merelbeke. Rond twintig voor 11 's avonds bombardeerden Canadese bommenwerpers de stationsbuurt van Merelbeke. Het doelwit, het vormingsstation, werd geraakt maar de meeste bommen troffen de omliggende huizen en velden. De Gentenaren lagen net te slapen toen plots de sirenes begonnen te loeien. Ik las het verhaal van Esther:

“ ’t was maandag 10 april 1944 rond 22.40uur toen we in onze slaap werden verrast door loeiende sirenes. Terzelfder tijd kwam ons mama op onze kamer gerend. Ze was pas sedert zes maanden weduwe: onze papa was aan een hartziekte overleden. De hemel stond in lichterlaaie door ’t licht van de volle maan en door rode en groene fusées. Mama trok ons, de drie kinderen, in de trapzaal waar zij het veiliger vond. We klampten ons aan elkaar vast en baden ononderbroken. Het regende bommen. We hoorden vreemde geluiden, geschuifel, gekraak, gekletter, geschrei! Het glazen dak van het atelier viel in stukken naar beneden. Het gerinkel zal ik nooit vergeten. Ook die geur vergeet ik nooit: geur van afgebroken huizen en stof. De elektriciteit was uitgevallen en ’t was nu donker en benauwend, stiller. Er liepen mensen rond in hun nachthemd, verdwaald, precies krankzinnig.”¹

¹ *Het drama van Merelbeke*, p. 111.

Een treffend citaat. Esther, toen een kind van 7 jaar, beschrijft op een intense manier hoe een bombardement voelde. Dat is de moeilijkste vraag als interviewer: hoe was het om gebombardeerd te worden? Het antwoord is altijd een reconstructie van dat ogenblik, nu al 65 jaar geleden. Daarbij is het nog eens erg moeilijk om als verteller dat soort emoties te verwoorden. Op zoek naar die antwoorden, vallen de gelijkenissen met de getuigen van andere luchtaanvallen op. Hoewel elke ervaring uniek is, kunnen we wel enkele algemene lijnen trekken.

Het begin van een bombardement

Voor Esther en de andere slachtoffers van 10 april begon het bombardement als een verassing. Een moment waarin ze beseffen dat ze in gevaar zijn. Zo start bijna elke getuige zijn verhaal: 'ik lag te slapen en rond half 11 werd ik wakker gemaakt'. Sommigen door hun ouders, anderen door de loeiende sirenes of het opheldereren van de nachtelijke hemel.

Gewoontevorming is iets dat telkens terugkomt. Niet iedereen besepte meteen dat het serieus was. Zoals altijd ging men naar buiten om naar de vliegtuigen te kijken die zoals normaal richting Duitsland overvlogen. Men ging ervan uit dat de Duitse steden het doelwit waren. Zowel in Merelbeke als in Mortsel begonnen sommige de vliegtuigen te tellen. Deze gewoontevorming zorgde ervoor dat velen te laat een schuilplaats opzochten. De getuigenis van Jozef geeft een goed beeld: "Men was gewoon geraakt aan het vliegtuiggeronk, vooral 's avonds en 's nachts. Maar rond 23 uur werd de hemel verlicht door een groot aantal lichtbundels, met enkele seconden nadien de eerste bommenregen."² Jozef vertelt hier hoe hij plots besepte dat Merelbeke het doelwit was.

Dit moment van alertheid zien we ook in Mortsel. Daar was het weliswaar geen avond, maar klaarlichte dag toen de bommen vielen. Maar ook hier dacht men eerst dat het een oefening was of dat de vliegtuigen overvlogen om in Duitsland te bombarderen. Plots werd het serieus. Vaak kwam het besef te laat, zodat er niet genoeg tijd was om te schuilen.

De getuigen probeerden net als Esther en haar moeder een veilige schuilplaats te vinden. Het valt op hoe de situatie in Mortsel zo sterk op die van Merelbeke lijkt. Waar kan je schuilen? Een kelder was de logische plaats. Sommige mensen hadden de kelder ingericht, anderen zochten veiligheid in de tuin. Leon uit Mortsel vertelt hoe hij reageerde op de eerste bommen: "Wat doe je op dat moment? Ge zoekt een schuilplaats. Ge hebt schrik en ge wilt u beschermen. Ja, dan zoekt ge naar een schuilplaats, maar ge hebt feitelijk geen bescherming, maar ge denkt dat ge er misschien een hebt en ge kruipt onder de tafel of ge gaat in de kelder zitten."³

Schuilen

Het schuilen zelf was een bijzonder ogenblik. In België was er de Passieve Luchtbescherming die instond voor het onderwijzen van de bevolking over wat te doen tijdens een bombardement. In Mortsel was er amper tijd om de lessen uit te voeren, hoewel in de scholen de leerlingen meestal wel samen met hun leerkracht trachtten te schuilen onder een stevige trap of de kelder. Maar andere voorbereidingen werden niet getroffen. Opvallend, in Merelbeke gebeurde dit wel. Roger vertelt: "We waren destijds voorbereid op een bombardement en hadden in onze huiskelder de nodige spullen verzameld zoals werkmateriaal, medicatie,

² *Drama van Merelbeke*, p. 159.

³ *Leven met de bommen*, p. 33.

kleren, eten en drinken.”⁴ En Winand vertelt: “Terug naar de keuken om doeken te halen die zij nat maakte aan de pomp om voor onze mond te houden tegen het kalkstof.”⁵ Beschermen tegen het stof, om zo de verstikkingsdood te voorkomen. Madeleine deed het op nog een ander manier: “In de kist waar wij op zaten, zaten enkele flessen cognac. Mijn vader heeft een fles genomen, de hals afgeklopt en we moesten een hoekje van ons slaapkleed daarin doppen en voor onze mond en neus houden om zo te beschermen tegen het stof.”⁶ Dit stof, een van de belangrijkste doodsoorzaken in Mortselsel, komt bijna in elke getuigenis terug. Vermits Mortselsel het eerste zware bombardement was sinds de Achttiendaagse Veldtocht in het begin van de oorlog, verwachtten de inwoners geen luchtaanval. Nadien en dus ook in Merelbeke had men lessen getrokken.

Wat deed je tijdens het bombardement? Het schuilen was een vast onderdeel van het leven met de bombardementen. Sommige deden niets dan wachten, prevelde een gebedje en hoopte dat ze gespaard bleven. Maar voor anderen kon het schuilen ook iets plezant zijn. Een moment van samenzijn, de vriendjes zien, een kaartje leggen, liedjes zingen, enzovoort. Maar als de bommen op je huis vielen, dan was het stil, bij iedereen.

Onder de bommen

Hoe ervaar je een bombardement? Een getuige uit Mortselsel vertelde me: “dat is iets dat je niet kunt beschrijven”.⁷ Die zin vervat voor mij dé kern van mijn onderzoek. Op de moment van het bombardement weet de getuige zelf niet wat er gebeurde. Een gevoel dat je niet kunt plaatsen. Toch kent elke verteller gelijkaardige ervaringen en die wil ik bestuderen. Zo begint elke getuige in Mortselsel met te beschrijven wat voor mooi weer het was op die 5^e april. En hoe het door de bommen plots grauw was. Het bombardement ondergingen en later in de interviews proberen ze die ervaring te reconstrueren aan de hand van hun zintuigen. Zo ook Julien in Merelbeke: “In hoorde luide korte en droge knallen en gierende geluiden. Wij ademden stof van kalkpleister dat van het plafond viel. Opeens een stilte. Onze kelen waren droog. Een fles wijwater die op de schouw stond, werd gebruikt als drinkwater.”⁸ Bij dit horen en voelen, hoorde ook een ruiken. De geur van stof, zoals van een afgebroken huis, was aanwezig in Merelbeke en Mortselsel.

Julien hoorde de bommen vallen. Hij omschrijft het als luide, kort en droge knallen, met daartussen gierende geluiden. Hij voelde de droogte van het stof. Daarna hoorde hij de stilte. Andere getuigen voelden de luchtdruk, die veroorzaakt werd door de inslaande bommen. Luchtdruk vernietigde alles op zijn weg. Lea uit Mortselsel beschreef dit gevoel als volgt: “Wat mij het meest beangstigd heeft is het feit dat we precies in een schommel zaten. We gingen naar boven, naar beneden en je snapte niet hoe dat kon gebeuren. Dat je zo het gevoel had dat je in de lucht ging en terug naar beneden kwam.”⁹

Na de bommen

Nadat de bange minuten onder de bommen waren verlopen, was het een kwestie van zo snel mogelijk te ontsnappen uit je schuilplaats. In Mortselsel zaten honderden vast in het puin van de ingestorte huizen. Ze moesten, net als in Merelbeke, wachten op redding. In de Mortselselse scholen die getroffen waren door de bommen, zaten tientallen kinderen vast. Elvire noteerde later in haar dagboek hoe ze dat beleefde:

Citaat uit *Tranen over Mortselsel*, p. 96-97.

⁴ *Het drama van Merelbeke*, p. 131.

⁵ *Het drama van Merelbeke*, p. 129.

⁶ *Het drama van Merelbeke*, p. 161-162.

⁷ *Tranen over Mortselsel*, p. 260.

⁸ *Het drama van Merelbeke*, p. 150.

⁹ *Leven met de bommen*, p. 37.

In Merelbeke zaten de mensen vast in het puin van hun eigen huis, zoals Roger: “Op die bewuste avond haalden vader en moeder mij uit bed en haastten we ons naar de kelder. We waren nauwelijks in de kelder aangekomen of we zagen het licht van de fusées en het bombardement begon. Mijn vader riep: ‘Roger, zit ge goed?’ Enkele tellen later was hij dood. Wellicht getroffen door de luchtverplaatsing van een inslag. Ons hele huis stortte in en we werden bedolven onder het puin. Mijn moeder die naast mij zat, vocht voor haar leven en overleed ongeveer anderhalf uur later, wellicht ten gevolge van een gebroken wervelkom. Ikzelf en de levenloze lichamen van mijn ouders werden van onder het puin gehaald door twee Duitse spoorwegsoldaten [...] Ik ben de hele tijd bij bewustzijn gebleven. Maar ik was in een soort shocktoestand en kon nauwelijks bewegen.”¹⁰

Vast, gekneld tussen het puin, konden de getuigen enkel wachten, wachten op bevrijding. In Merelbeke werd dit wachten gevaarlijk. De waterreservoirs van de bloemisten in de buurt waren lek geslagen door de bommen. Het water stroomde in de kelder van de huizen. Tientallen mensen verdronken voordat de redding kwam.

Hulpverlening

In Merelbeke kwam de hulpverlening moeilijk op gang. Het was nacht, de straten lagen vol puin. Mortsel was chaos na het bombardement. Maar na een tijd ontstonden bij elke puinhoop groepjes hulpverleners die met de blote handen de slachtoffers uit het puin haalden. Wie je was deed er even niet toe. Collaborateurs, Duitsers, Rode Kruis, studenten, iedereen hielp iedereen. De hulpverlening toont hoe sterk een bombardement lijkt op een aardbeving. Zo herinneren de beelden van vorige week in Italië ons aan de beelden van toen. Het enige wat je hebt op zo een moment zijn je handen en met wat gelukt een schop of houweel. Het puin is ook overal hetzelfde: verpulverde stenen, met daartussen planken. Een puinhoop. Huizen staan nog half recht, de gevels, vensters en daken vernietigd.

Verklaring

Een van de vragen die we vaak stellen is: Waarom vielen er zoveel slachtoffers? In Mortsel is het duidelijk dat de Amerikanen te massaal en van te hoog hebben gebombardeerd, om een relatief kleine fabriek te treffen. Daarboven miste het overgrote deel van de bommen doel. Ze vielen op de dorpskern. Daar waren alle mensen actief in de weer, want het was een maandagnamiddag. Kinderen zaten op de schoolbanken en ouders waren op straat of op werk. In Merelbeke ligt de oorzaak van het grote aantal slachtoffers in het feit dat de buurt van het vormingsstation mee getroffen werd door het bombardement. In die buurt lagen de inwoners te slapen. De plotse aanval verraste hen. Doordat bij beide bombardement er een pauze was tussen twee aanvalsgolven, liep het aantal slachtoffer nog op. Mensen verlieten hun schuilplaats en werden plots getroffen door een tweede golf bommen. In beide gemeentes kon men misschien wel voorspellen dat ze ooit het doelwit van een bombardement gingen worden, ze lagen immers naast een belangrijke spoorweg en een vliegtuigfabriek. Maar zomaar ergens anders gaan wonen was onmogelijk. De waarschuwing, de sirene, kwam in beide gemeentes te laat. Slechts ogenblikken na het loeien van de sirene, vielen de bommen al naar beneden.

Naar schatting 18.000 mensen kwamen om in de luchtoorlog in België, meer dan de helft daarvan door geallieerde bombardementen. In totaal kwamen tussen de 80.000 en 100.000 Belgen om tijdens de Tweede Wereldoorlog, 1% van onze bevolking.

¹⁰ *Het drama van Merelbeke*, p. 131.

De herinnering

Merelbeke en Mortselsel zijn twee gemeentes die pas in 2004 een eerste erkenning hebben gekregen voor hun leed tijdens de Tweede Wereldoorlog. Toch zijn dit de twee zwaarste bombardementen in België. Waarom zijn ze vergeten? Enerzijds omdat ze slachtoffer werden van een geallieerde aanval. Friendly fire, noemt men dat. Je kan toch moeilijk onze bevrijder beschuldigen van oorlogsmisdaden? Anderzijds speelt het idee mee dat het oorlogsjaren was. Slachtoffers werden ingecalculleerd. Daarom zijn beide bombardementen ook niet in ons collectieve geheugen gegrift. Iedereen kent de rampen van Marcinelle en de Innovation, maar niet die van Merelbeke en Mortselsel. Vreemd toch? Andere rampen tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn op dezelfde manier op de achtergrond gebleven. In Tessenderlo ontplofte in 1942 een chemiefabriek. Dit had niets met de oorlog te maken. Maar doordat het in de oorlog gebeurde, is het door de meesten vergeten.

Gelukkig is het hier anders. Net zoals in Mortselsel, doet Merelbeke alles om het bombardement en haar slachtoffers niet te vergeten. Een getuige vertelde me op het einde van een interview waarom ze haar verhaal had verteld: “Voor Mortselsel, zodat het niet vergeten wordt.”

De belangrijkste bombardementen (meer als 40 doden) op België tijdens WOII

- 1940
 - 10 mei: Leuven: 101 doden
 - 14 mei: Lobbes: 80 doden & Nalinnes: 50 doden, beide bij Charleroi
 - 17 mei: St.-Niklaas: 87 doden
 - 24 mei: Oostende: 50 doden
- 1943
 - 5 april: Mortselsel: 936 doden
 - 4 september: Kortrijk: 56 doden
 - 5 september: Gent (Ledeberg): 111 doden
 - 7 september: Brussel: 327 doden
- 1944
 - maart: - 15^e: Haine-St.-Pierre: 36 doden
 - 23^e: 2 bombardementen op Haine-St.-Pierre: 10 en 44 doden
 - 26^e: Kortrijk: 252 doden
 - april: - 8^e: Hasselt: 67 doden
 - 10^e: Merelbeke: 428 doden, Brussel: 42 doden
 - 19^e: Mechelen: 150 doden
 - 23^e: St.-Ghislain: 48 doden
 - 27^e: Montzen: 66 doden
 - mei: - 1^e: Zuid-Mechelen: 171 doden, St.-Ghislain: 41 doden
 - 8^e: Brussel: 197 doden, Haine-St.-Pierre: 50 doden
 - 9^e: Luik: 45 doden
 - van 10 tot 12 mei: totaal meer dan 1500 dodelijke slachtoffers in die drie dagen
 - 10^e: Merelbeke: 48 doden, Doornik: 107 doden.
 - 11^e: Lokeren: 85 doden, Luik: 126 doden, Brussel: 276 doden, Charleroi: 206 doden, Beverlo: 70 doden, Mechelen: 46 doden.
 - 12^e: Leuven: 246 doden.
 - 21: Marloie: 41 doden
 - 25^e: Brussel: 43 doden, Charleroi: 75 doden, Luik: 79 doden.
 - 27^e: Bombardement op infanteriekamp in Leopoldsburg: minstens 270 doden
 - juli: 20^e: Kortrijk: ongeveer 170 doden
 - augustus/september: net voor bevrijding
 - 3 augustus: Brussel: 42 doden
 - 18 augustus: Hoei: 80 doden, Luik: 46 doden
 - 7 september Luik: 104 doden
 - 4 september Kortrijk: 56 doden

Bibliografie

Deze lezing is voornamelijk gebaseerd op mijn eigen onderzoek. Daarnaast maakte ik gebruik van volgende studies:

ARNAUT, KATRIEN, *Het Drama van Merelbeke. Honderden burgers komen om tijdens geallieerde bombardementen*, Brugge: De Klaproos, 2007.

Commissariaat Generaal voor de Passieve Luchtbescherming, *Bommen op België. 1940-1945*, Brussel, 1948.

DEBBAUT, ALAIN en RZOSKA, BJÖRN, *Een Dodelijke Vergissing. Het bombardement van 11 mei 1944 op Lokeren*, Lokeren: Alain Debbaut, 2004.

GOBYN, RONNY, e.a., *1940-1945. Het dagelijkse leven in België*, s.l., 1984.

SCHRIJVERS, PETER, *De Schaduw van de Bevrijding. België, 1944-1945*, Antwerpen: Manteau, 2008.

SERRIEN, PIETER, *Leven met de bommen. Mortsel en het bombardement van 5 april 1943*, licentiaatsthesis, Katholieke Universiteit Leuven, 2007.

SERRIEN, PIETER, *Tranen over Mortsel. De laatste getuigen over het zwaarste bombardement ooit in België*, Antwerpen: De Standaard Uitgeverij, 2008.

De spreker

Pieter Serrien is historicus verbonden aan het historisch onderzoeksbureau Geheugen Collectief. Hij doet momenteel onderzoek naar het beleven van de bombardementen en het dagelijkse oorlogsleven in België tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Website: www.geheugencollectief.be

Ik ben steeds op zoek naar getuigen:

- Belgische vrouwen die tijdens WOII gingen werken in Duitsland
- Getuigen van de ramp met de Leopoldville of de ramp met de Rhenus 127
- Getuigen van alle bombardementen tijdens WOII
- Getuigen van de chemische ontploffing in Tessenderlo of in Balen-Wezel

U kan mij altijd contacteren op mijn e-mailadres: pieter.serrien@gmail.com
of op volgend adres: Hoge Akker 62, 2550 Kontich

U mag mij altijd een getuigenis opsturen. Ik verzeker u ervan dat ze gebruikt wordt bij onderzoek.